

עצמיותנו

פנינים, הארות, ולקחי מוסר על פרשת השבוע

מאת בעמח"ס
"באר צבי"

פרשת וישב

טבע האב בבנו

וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ (לז, ג)

פירש רש"י (בפירושו הראשון): שנוולד לו לעת זקנתו. ויש להבין מהי המעלה בכך שנוולד לעת זקנתו.

ביאר בזה הגאון רבי אברהם ארלנגר זצ"ל (בעל הברכת אברהם), על פי מה שכתב מרנא הגר"ח מוולאז'ין זי"ע בספרו 'רוח חיים' על אבות (פ"ה מ"ג) ז"ל: עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו, כאן אמר אברהם אבינו, ולעיל אמר מנח ועד אברהם ולא אמר 'אבינו', ירצה בזה על פי הכתוב (משלי כ, ז) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, כי כמה מדות שהצדיק טרח ויגע להשיגם, לבניו אחריו המה כטבע מוטבע, ובקצת יגיעה יגיעו לזה, כמו שנראה בחוש שרבים מעמי ארץ מהיהודים מוסרים את עצמם על קידוש השם, והוא מוטבע בנו מאברהם אבינו שמסר נפשו לאור כשדים על אמונתו וכו'. עכ"ד.

מענת נמצא, שכל שהאבות הקדושים טרחו בימי חייהם להשיג המעלות - כך במידה זו הורישו והטביעו בזרעם את מידותיהם הנעלות להיות כטבע בנפשם.

ועל פי זה יש לבאר שזהו גם המעלה ביוסף שנוולד לעת זקנתו של יעקב, כי אז כל המעלות שכבר הגיע אליהם יעקב בחייו - ונעשו חלק ממנו - זכה בהם יוסף מעת לידתו, מכח מה שכבר היה מוטבע באביו.

[א"ה: אלא שיש להעיר בזה, דהנה מה שהוטבע בעם ישראל מעלת המסירות נפש מעקידת יצחק, הרי היה לאחר שנוולד יצחק אבינו, ומבואר אפוא שמה שעובר אלינו מן האבות אין זה דוקא ב'תולדה', אלא הוא ענין רוחני שכל קנין ומעלה שהאבות יצרו בעצמם - מסייע לזרעם אחריהם, ואם כן שוב אין חילוק מתי נולד יוסף].

המקור לדין 'פרסומי ניסא'

וַיִּקְהָהוּ וַיְשַׁלְּכוּ אֹתוֹ הַבְּרָהּ וְהַבּוֹר רַק אֵין בוּ מַיִם (לז, מד)

רש"י הביא את דברי הגמרא בשבת (כב, וכו"ה בחגיגה ג) ממשמע שנאמר והבור ריק איני יודע שאין בו מים, מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו.

בגמרא שבת (שם) סמכו ענין זה למימרא נוספת של רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום, "נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי".

ועמדו רבים על פשר הסמיכות והשייכות שיש בין דרשת 'הבור ריק אין בו מים', לסוגיא דחנוכה.

בספר 'תפארת יעקב' על מסכת חולין (גונטהייט, בהקדמתו לח"ג) כתב ליישב על פי דברי דוד המלך ע"ה (תהילים קטז, יב) "מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי" וכו'. והיינו שדוד המלך ע"ה מתבטא שאינו יכול להשיב להקב"ה על כל הטובות שגומל עמו, שכן אף אם ירבה במצוות ובמעשים טובים - עדיין אין זה נחשב 'תשלום' להקב"ה, שהרי הקב"ה שמשלם שכר טוב לעושי רצונו, ישיב לו שוב טובות גם על מעשי מצוותיו. [ועוד יש לומר בנוסח אחר, שריבוי מצוות ומעשים טובים אינם יכולים להחשב כתשלום גמול להקב"ה, וכדברי המדרש (ויק"ר אמור כז, ב, ועוד) על הפסוק "מי הקדימני ואשלם" (איוב מא, ג)].

ולפיכך אומר דוד המלך ע"ה, "נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו", כלומר, הדבר היחיד שיכול להחשב כתשלום להשי"ת על הטובות - זה רק לפרסם את ניסיו ואת חסדיו לרבים, שעל ידי כך יתרבה כבוד שמים.

וכענין זה עצמו למדים אנו גם מן הכתוב שלפנינו - 'והבור ריק אין בו מים', שכן יש להתבונן לצורך מה כתבה זאת התורה שהיו בבור נחשים ועקרבים, ובפרט אם גם אחי יוסף עצמם לא ידעו מכך. [א"ה: כידוע נחלקו הראשונים האם ידעו האחים שיש בבור נחשים ועקרבים, דהרמב"ן כתב דלא ידעו, אולם בזה"ק וכן באוה"ח מבואר שידעו]. אין זאת אלא משום שרצון התורה היה לגלות בזה לדורות עולם את ניסיו וחסדיו של השי"ת עם יוסף הצדיק, שהצילו מן הנחשים ועקרבים, ואין די במה שיוסף עצמו ראה זאת.

ומענת מובן סמיכות דרשה זו לדין נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה, שהטעם בזה הוא משום 'פרסומי ניסא', שיסוד הענין שיש לפרסם את הנס גם לאחרים וגם לדורות, למדים אנו ממה שפירסם הכתוב את נס הצלת יוסף מן הנחשים ועקרבים.

כח התפילה

וַיִּשְׁחַטּוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַפְּתָנֹת בַּדָּם (ל, לא)

יש להתבונן, מדוע הוצרכו השבטים הקדושים לעשות מעשה כה אכזרי, להראות ליעקב את דמו של יוסף כביכול, וכי לא היה מספיק שיאמרו לו שאינם יודעים היכן הוא!?

והרי באמת על מעשה זה כשלעצמו, נענשים אנו לדורות עולם, וכפי שכתב ב"קובץ מאמרים" להג"ר אלחנן וסרמן הי"ד (במאמר "מעשה אבות סימן לבנים") וזה לשונו: מה שכלל ישראל סובל תמיד מעלילת דם, דבר ברור כי העונש הזה מדה כנגד מדה בעד איזה עוון, ולולי שאיני כדאי, הייתי אומר כי הוא מכוון נגד העוון של "ויטבלו את הכתונת בדם". ע"כ.

ומעתה ניצבת וזועקת השאלה, מדוע הוצרכו לזה, ומה בכך אם יעקב לא ידע את אופן היעלמותו? אתמהה!

רעיון נפלא על כך מצאנו בספר "ביכורי אביב" (להג"ר אליהו יצחק בריסק שליט"א אב"ד טאשנאד - מאנסי), שהשבטים הק' ידעו, שאם ליעקב יהיה צד שיוסף עדיין בחיים, הוא בודאי יעמוד בתפילה ובדמעות לפני בורא עולם שישבי אליו את יוסף, וברור שיצליח לבקוע רקיעים עד שיוסף יתגלה לפניו, יהיה באיזה אופן שיהיה, ואז כל התחבולות שיעשו השבטים שיוסף ימכר לעבד במצרים, יעלו כמובן בתוהו.

ועל כן התחכמו לטבול כתונתו בדם, כדי שעל ידי זה ליעקב לא יהיה ספק בכך שיוסף נהרג, ושוב לא יתפלל עליו.

שורשי המידות

וְאַחַר יֵצֵא אָחִיו אֲשֶׁר עַל יָדוֹ הַשָּׂנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח (ל, לב)

כתב רש"י: "ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבע חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבע דברים שלקח, אדרת שנער, ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים, ולשון זהב". (ב"ר ס"פ פ"ה).

יש להתבונן, מה המשמעות והשייכות שיש לקשור מפסוק זה רמז לענין שהתרחש מאות שנים לאחר מכן?

ביאור נשגב ביאר בזה מרן ה"מכתב מאליהו" הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצוק"ל:

אין זאת, אלא שגילו לנו כאן חז"ל הקדושים, עד כמה עמוקים ומושרשים כוחות הנפש של האדם, שהרי זרח שהיה אביו של מחצית שבט יהודה, ודאי צדיק גמור היה, אך לפני לידתו ניכר בו ניצוץ דק מן דק של נטילה וחטיפה - הוא הוציא יד לפני אחיו, אמנם בחיים חיותו הוא היה צדיק גמור, ואף בנו זבד ובן בנו כרמי - כולם צדיקים גמורים היו, מכל מקום בנכד בנו - דור רביעי נתגלה כח הנטילה בעכן.

זה לימדונו חז"ל בארבע ידות הכתובות כאן, כוחות הנפש טמונים וצפונים בקרב האדם ושרשם מדורות קודמים, ורק חז"ל ברוח קדשם יכלו לגלות מניעי נפש החבויים בנפש האדם...

פתרון החלומות ע"י יוסף

בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יֵשָׂא פְּרֵעָה אֶת רֵאשֶׁה מֵעֶלְיָה וְתָלָה אוֹתָהּ עַל יַעֲזָר (מ, יט)

מפשטות הענין נראה, כי פתרון החלומות על ידי יוסף, הובן לו מתוך סיפורי החלומות עצמם.

ויש אם כן להבין, הכיצד מרומז בחלומו של שר האופים שדינו למיתה, שזהו פתרון כה מנוגד למה שפתר יוסף לשר המשקים?

ביאורים שונים נמצאו על כך בדברי המפרשים, ונביא כאן אחדים מהם:

א. מפורסם בשם המהר"ם שפירא מלובלין זי"ע, שביאר על פי משל לציור של אדם שמחזיק פירות הנראים כה אמיתיים, עד שאפילו העופות ניגשים לציור כדי לאכול מן הפירות, שזה מורה על כך שהאדם בציור הוא אדם מת, כי אחרת לא היו נגשים אליו העופות. וכך גם בחלום שר האופים, מאחר וראה שהעוף אוכל מעל ראשו, סימן שהוא אמור למות.

ב. מרן הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד ביאר, כי בניגוד לחלום של שר המשקים שהוא עושה את הפעולות, ככתוב (מ, יא) 'וַאֲקַח אֶת הָעֵנָבִים וְאֶשְׁחַט אֹתָם אֶל כּוֹס פְּרֵעָה וְאָתָן אֶת הַכּוֹס עַל כַּף פְּרֵעָה', הרי מובן שמדובר באדם חי שפועל ועושה - לעומת זאת בחלום שר האופים אינו עושה שום פעולה, הכל כבר מוכן והעוף רק אוכלם, וזהו לאות כי האדם הזה שייך למיתה.

ג. הגה"צ רבי יעקב גלינסקי זצ"ל ביאר במשל לכפרי שוטה שהחל לחשוב כמה נפלא שיש לו ידים, רגלים, כתפים, אך לא הצליח להבין מה הצורך ב'ראש'. חשב ומצא שזה בכדי שיהיה לו על מה לחבוש את כובעו מן השמש... כך כאשר הראש משמש את שר האופים רק כמדף להניח עליו את הסלים סימן שהוא מת...

ד. עוד נראה לברר, לפי מה שכתב כאן ה'רבינו בחיי' על הפסוק 'בחלומי והנה גפן לפני (מ, ט), שראוי לאדם שיהיה בתחילת דיבורו, כי שר המשקים פתח את דבריו בתיבת 'בחלומי', שהוא לשון חלימות ובריאות, כמו 'ותחלימני והחייני' (ישעיה לח, טז), וניצול ונידון לחיים, אבל שר האופים התחיל בתיבת 'אף', שאמר 'אף אני בחלומי' (פסוק טז), ונידון למיתה, וכמו שדרשו רז"ל (ב"ר פח, ה) ארבעה פתחו ב'אף' ונאבדו מן העולם, ואלו הן: נחש, ושר האופים, ועדת קרח, והמן. עכ"ד.

וממילא יש לומר, שמטעם זה גופא הבין גם יוסף כיצד יש לפתור להם את חלומם, מתוך לשון דיבורם בסיפור החלומות, שבעוד ששר המשקים פתח בלשון של החלמה, הרי ששר האופים פתח דבריו בלשון 'אף', ועל כן דנהו למיתה.

לעילוי נשמת

ר' אריה יהודה ב"ר משולם פייש קליין, נלב"ע ל' תשרי
ומרת חיה ב"ר משה חיים ע"ה, נלב"ע ג' מרחשוון
תנצב"ה